אור הצפון — הדעת שבמעשה

הדעת שבמעשהרבים מן הראשונים חייבו להגיע לדעת אלהים על ידי חקירות עליונות ועיונים עמוקים ביחוד ה'. אולם באמת יש בעצם קיום המעשים הטובים גילוי רב של דעת ה' וחכמה עליונה.

כתוב בירמיהו (כב:טו-טז) שהנביא הוכיח את המלך יהויקים וטען כנגדו: "אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה וכו' דן דין עני ואביון, אז טוב, הלא היא הדעת אותי, נאום ה'". הרי מקרא מפורש הוא, כי דוקא המעשים הטובים של צדקה ומשפט וחסד עם העניים, היא היא דעת ה'.

וכן מצינו בחז"ל שאמרו: "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב" (תנא דבי אליהו). לא אמרו שישאף שתגיע דעתו לדעת אבותיו אברהם יצחק ויעקב כי אם שיגיעו מעשיו למעשי אבותיו. הרי שזוהי המדריגה הגדולה ביותר וכי שיא הדעת והחכמה בא עם הקיום המעשי. המעשים הטובים אינו קיום מצות בלבד, אלא הם הם המהוים תורה וחכמה, וזוהי דעת האלהים.

הבה נתבונן במעשי האבות וניוכח שדוקא בביצועם בפועל הגיעו לידי תכלית התעלותם והביאו להתגלות ה' לכל הדורות. ומשום כך פירטה התורה כל פרט ופרט שבכל מעשיהם, כי כל נקודה חיובית זעירה שבהם יש לה ערך רב וזכותה פועלת לדורי דורות, ולעומתם כל נקודה שלילית שבביצוע המעשה - רישומה ניכר לשלילה לדורות.

אמרו חז"ל (בבא מציעא פו:): "אמר רב יהודה אמר רב: כל מה שעשה אברהם אבינו למלאכי השרת בעצמו, עשה הקדוש ברוך הוא לבניו בעצמו; וכל מה שעשה אברהם על ידי שליח, עשה הקדוש ברוך הוא לבניו על ידי שליח. 'ואל הבקר רץ אברהם' (בראשית יח:ז) - 'ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים מן הים' (במדבר יא:לא); 'ויקח חמאה וחלב' - 'הנני ממטיר לכם לחם מן השמים' (שמות טז:ד); 'והוא עומד עליהם תחת העץ' (בראשית יח:ח) - 'הנני עומד לפניך שם על הצור' (שמות יז:ו); - 'ואברהם הולך עמהם לשלחם' (בראשית יח:טז) - 'והי הולך לפניהם יומם' (שמות יג:כא); 'יוקח נא מעט מים' (בראשית יח:ד) - 'והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם'" (שמות יז:ו).

הרי שבשכר כל פרט שבמעשה חסד של אברהם, זכו בניו לאחר כמה דורות להתגלות ה', ולא עוד אלא שהופיע לפניהם בכבודו ובעצמו. לכאורה לא עשה אברהם עם המלאכים כי אם מעשים רגילים, כגון שהוא עמד עליהם תחת העץ, או שהלך עמהם לשלחם ולווה אותם בדרכם, והנה בשכר פעולה פשוטה זו, התגלה הקדוש ברוך הוא לפני בניו ועמד לפניהם על הצור או הלך לפניהם במדבר להראות להם את הדרך. ומכאן כמה יש בכל פעולה מעשית של חסד - חכמה ודעת אלהית, עד שהיא מביאה לידי התגלות לדורות.

ומכאן גם לצד השלילי, אם חסרה נקודה כל שהיא במעשה אברהם, שלא עשהו בעצמו, כי אם על ידי שליח, נתמעטה התגלות ה' ולא זכו בניו לאותה מדריגת ההכרה והדעת, כי לעומת החשיבות בכל פרט שבמעשהו של אברהם וההשפעה החיובית הכבירה שבו, כן היתה, ניכרת שלילת ההשפעה בהעדרו של כל פרט ונקודה שבאותו מעשה. בשכר זה שאברהם לא הושיט להם בעצם ידיו את המים לרחוץ את רגליהם ואמר להם בלשון אדיבה: "יוקח נא מעט מים", וכנראה הגישם להם על ידי אחד מעוזריו, לא המציא הקדוש ברוך הוא בעצמו מים לבניו במדבר, כי אם אמר למשה: "והכית בצור ויצאו ממנו מים", כלומר ששלח את משה להוציא להם את המים מן הצור.

ויש להתבונן, באיזו אהבה ומסירות נפש קיבל אברהם את האורחים וגמל אתם את מעשי ההטבה והחסד. אברהם כבר היה באותו זמן זקן ושבע ימים, בגיל תשעים ותשע, ועמד ביום השלישי למילתו שיש בו כאב רב, כדאמר ר' חנינא בן דוסא: "כל הנימולין - ביום השלישי כואב הוא להם, שנאמר (בראשית לד): 'ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים'" (פרקי דרבי אליעזר כט), וכן "אמר רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא: כשנימול אברהם, ביום השלישי היה לו כאב הרבה מאד למכתו" (שם וראה ילקוט שם פב), והיה טרוד בתחבשותיו וקאסר ושרי (ראה בבא מציעא פו). ובאותו יום הוציא הקדוש ברוך הוא חמה מנרתיקה והרתיח את כל העולם עד ששום בריה לא יכלה לצאת ולבוא בעולם (ראה שם ופרקי דרבי אליעזר שם). ועם כל זה, לא התחשב אברהם לא בכאביו וטרדותיו ולא בחום הרותח, ורץ לקראת האורחים - למרות שחשב אותם כערבים המשתחוים לאבק רגליהם - ועשה כל המאמצים לשרת אותם במהירות האפשרית, ודוקא בעצמו, כדכתיב: "וימהר אברהם": "ואל הבקר רץ אברהם וכו' וימהר לעשות אותו" וכו', והכין להם את המאכלים הטעימים ביותר, שחט להם שלשה פרים "כדי להאכילם שלש לשונות בחרדל" שהוא "מעדן מלכים ושרים" (ראה בבא מציעא פו: ורש"י שם). ורק בדבר אחד לא טיפל אברהם בעצמו, בהגשת המים לרחיצת רגליהם, ובודאי לא היה סיפק בידו משום טובתם של האורחים, כדי שהוא יוכל להשתחרר ולהחיש את הכנת המאכלים בשבילם. אבל משום שסוף כל סוף לא עסק בנקודה זו למעשה בעצמו, בידיו וברגליו ממש, נגרם ממילא העדר בהתגלות ה' לבניו.

והוא אשר אמרנו, כי המעשה הוא הדעת ובכל פרט ופרט שבו כלולה תורה וחכמה לאין שיעור, ואם חסרה איזו נקודה שהיא אף באופן ביצוע המעשה, נרשם ממילא חסרון בדעת ה' ובהתגלות ה'.

והעדר זה בהתגלות ה' שלא הקדוש ברוך הוא בעצמו הוציא להם את המים כי אם על ידי שליח, לאו מילתא זוטרתא היא.

מסופר בתורה לאחר מעשה העגל, כשאמר הקדוש ברוך הוא למשה: "ושלחתי לפניך מלאך", השיב לו משה: "אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה" (שמות לג). משה התרצה יותר שכל העם ישאר במדבר ציה וצלמות, "במדבר הגדול והנורא, נחש שרף ועקרב וצמאון כו'" (דברים ח) ולוותר על כניסת הארץ ועל כל היעודים התלויים בה ובלבד שה' בעצמו ילך לפניהם ולא מלאך הרי כמה גדול המרחק בקרבת ה' אם הקדוש ברוך הוא בעצמו הולך לפניהם או על ידי שליח.

ומכאן כמה חכמה ודעת כלולה במעשה אברהם, עד שכל נקודה שלילית באיזה פרט שהוא בביצועו, הסבה הבדל עצום כזה בהתגלות ה' שבין הופעתו בכבודו ובעצמו לבין פעולתו על ידי שליח.6ויש להוסיף שמסיבת הוצאת המים על ידי שליח, נתגלגל הדבד שנתבעו בעניני אמונה, כדברי הכתוב: "יען לא האמנתם בי וכו'" (במדבר כ).

וכל זה הוא אף במעשה אברהם, שקיים את כל המצוות מעצמו, לפני נתינת התורה ומבלי להיות מצווה ועושה. ועל אחת כמה וכמה, כמה דעת ה' כלולה בכל מעשה מצוה לאחר שניתנה התורה לישראל ומקיימים אותה בתור מצווה ועושה (ראה בבא קמא פז, דברי ר' חנינא "גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה"), והוא אשר דיבר הנביא, כאמור, על המעשים הטובים שעושה האדם: "הלא היא הדעת אותי".